

WALERIAN PAŃKO

O PRAWIE WŁASNOŚCI
I JEGO WSPÓŁCZESNYCH FUNKCJACH

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu Śląskiego
KATOWICE 2016

O prawie własności
i jego współczesnych funkcjach

NR 3480

Walerian Pańko

O prawie własności
i jego współczesnych funkcjach

Opracowała, wstępem i komentarzem opatrzyła
Teresa Kurowska

Redaktor serii: Prawo
Andrzej Matan

Reprint wydania pierwszego wykonano za zgodą Urszuli Pańki

Układ oryginału został uzupełniony o wstęp, wykaz publikacji Waleriana Pańki oraz jego tekst: *Ład przestrzenny i ekologiczny wsi i rolnictwa (tezy)* (opublikowany wcześniej w: *Zagadnienia prawa cywilnego, samorządowego i rolnego*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1993), a także komentarz tego tekstu autorstwa Teresy Kurowskiej.

Profesor Walerian Pańko

Rok 2016 jest dla śp. Profesora Waleriana Pańki rokiem jubileuszowym. 8 października obchodziliby siedemdziesiątą piątą rocznicę urodzin i jubileusz pięćdziesięciolecia pracy akademickiej oraz czterdziestodwulecie powstania Katedry Prawa Rolnego i Gospodarki Przemysłowej na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Dnia 7 października 2016 roku mija dwadzieścia pięć lat od Jego tragicznej śmierci.

Profesor był człowiekiem niezwykłym i — jak sędzę, mogę napisać, wyrażając przez to głębokie przekonanie Jego uczniów, wychowanków, przyjaciół i współpracowników — wybitnym prawnikiem, profesorem akademickim, społecznikiem i politykiem.

Jak zauważył Jego Mistrz Professor Andrzej Stelmachowski, był w Profesorze Walerianie Pańce „zdumiewający wewnętrzny kontrast naukowca, dla którego biblioteka była ulubionym miejscem pracy, i działacza-polityka, pełnego temperamentu, rzucającego się z pasją w wir działań politycznych. [...] Czytał bardzo wiele, chłonąc ogromne ilości książek, stale nienasycony głodem wiedzy. Jednocześnie był zawsze ogromnie wyczulony na uczciwość w głoszeniu prawdy. Z pasją chwycił za pióro, ilekroć dostrzegł koniunkturalną nierzetelność czy wręcz nieuczciwość, zwłaszcza w pracach naukowych. W pracach swoich zawsze o coś walczył. Nie znajdziemy w nich żadnej, która byłaby tylko beznamietną analizą prawniczą”¹.

Profesor Walerian Pańko urodził się 8 października 1941 roku w Turzym Polu koło Brzozowa. Egzamin dojrzałości złożył w 1959 roku

¹ Por. *Zagadnienia prawa cywilnego, samorządowego i rolnego. Pamięci Profesora Waleriana Pańki*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1993, s. 5.

w Liceum Ogólnokształcącym w Brzozowie. Następnie podjął studia prawnicze w Uniwersytecie Wrocławskim, które ukończył w 1964 roku z tytułem magistra prawa.

Swoją akademicką i naukową drogę rozpoczął Walerian Pańko na Dolnym Śląsku, w Uniwersytecie Wrocławskim, gdzie — jako absolwent wrocławskiej uczelni — w 1964 roku podjął pracę na Wydziale Prawa i Administracji, w Katedrze Prawa Rolnego. Pod opieką Profesora Andrzeja Stelmachowskiego, w 1971 roku, na podstawie rozprawy doktorskiej pt. *Dzierżawa gruntów rolnych w aspekcie ekonomiczno-prawnym*, uzyskał stopień doktora. Do 1974 roku prowadził zajęcia z prawa rolnego i cywilnego prawa materialnego, a równolegle, w latach 1966—1971, odbywał aplikację arbitrażową, zakończoną złożeniem egzaminu radcowskiego z wynikiem bardzo dobrym. Już jako kierownik Zakładu Administracji Rolnictwa i Gospodarki Przestrzennej na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, w 1978 roku, na podstawie rozprawy habilitacyjnej pt. *Własność gruntowa w planowej gospodarce przestrzennej. Studium prawne*, uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk prawnych. Od 1989 roku był tytułarnym profesorem nauk prawnych.

Profesor Walerian Pańko, pracując w Uniwersytecie Wrocławskim, najpierw od 1964 roku był asystentem, starszym asystentem, a następnie od 1971 roku adiunktem. Potem, w 1974 roku, od podjęcia pracy w Uniwersytecie Śląskim, został powołany na stanowisko docenta, a następnie w 1989 roku otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego. Jako wspaniały człowiek, mądry i życzliwy, ale wymagający szef pełnił funkcję Kierownika Katedry Administracji Rolnictwa i Gospodarki Przestrzennej aż do czasu tragicznej śmierci. Jednocześnie jako parlamentarzysta bardzo aktywnie pracował w komisjach sejmowych. Ale nie tylko najbliżsi współpracownicy korzystali z jego mądrości, rozwagi i życzliwości. Przymioty swego charakteru Profesor Walerian Pańko oddał do pełnej dyspozycji tak całej społeczności akademickiej, jak i — jako społecznik, a następnie parlamentarzysta — społeczności lokalnej oraz pracom parlamentarnym.

Okres studiów uniwersyteckich, czas pracy naukowej pod kierunkiem Profesora Andrzeja Stelmachowskiego nie tylko w określony sposób uformowały prawniczo Profesora Waleriana Pańkę, ale i w późniejszych latach pracy naukowej i służby publicznej — uwzględniając Jego temperament intelektualny — wpłynęły na ścisłe związki nauko-

we pomiędzy cywilistami wrocławskimi, warszawskimi, białostockimi i śląskimi. Dało to znakomite efekty naukowe także we współpracy ze specjalistami z różnych dyscyplin naukowych. Już w Uniwersytecie Śląskim z wielkim powodzeniem kontynuował dotychczas prowadzone badania naukowe, tworzył *ad hoc* zespoły badawcze, łącząc skutecznie teorię z praktyką, zapraszając do współpracy pracowników z różnych katedr i ośrodków naukowych.

Największe uznanie przyniosły Profesorowi prace w trzech dziedzinach: własności, planowania przestrzennego i kształtowania przestrzeni, zwłaszcza rolniczej, oraz samorządu terytorialnego.

Jego dwie monografie *Własność gruntowa w planowej gospodarce przestrzennej. Studium prawne* oraz *O prawie własności i jego współczesnych funkcjach* wniosły znaczący wkład w rozwój doktryny prawa rolnego i teorii własności nieruchomości. W pierwszej z nich Professor przedstawił własną siatkę pojęciową z zakresu zagospodarowania przestrzennego i wyznaczył nowe kierunki badań, które współcześnie są nadal rozwijane. Stawia w niej wciąż aktualną tezę, że „konstrukcja prawa własności gruntowej oraz planu zagospodarowania przestrzennego to elementy jednego porządku prawnego. Porządku, który w zakresie gospodarki przestrzennej ma służyć jednemu celowi: organizacji przestrzennej społeczeństwa, organizacji kojarzącej interesy jednostkowe z interesem społecznym w ramach jednej społecznej koncepcji ustrojowej”. Poszukując odpowiedzi na pytanie: czy istnieje pożądana relacja pomiędzy prawem własności gruntowej a regulacją prawną planowania przestrzennego, stawia, jakże i dzisiaj aktualną, tezę, która ma wykazać, że „plany zagospodarowania przestrzennego powinny stanowić jeden z najważniejszych środków organizacyjnoprawnych socjalizacji (upowszechnienia) samego prawa własności gruntowej i struktury stworzonej przez tę własność”². Professor dochodzi do wniosku, że podstawy prawne gospodarki przestrzennej można oceniać od strony treści prawa własności, a raczej składających się nań uprawnień właściciela — zwłaszcza pierwszoplanowego uprawnienia w sferze korzystania z gruntu (w zakresie oddziaływania m.p.z.p.) rozumianego jako używanie i pobieranie pożytków. Analizując zakres przestrzenny nieruchomości gruntowej w świetle art. 143 k.c. (jako bryły geome-

² W. Pańko: *Własność gruntowa w planowej gospodarce przestrzennej. Studium prawne*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1978, s. 11—12.

trycznej), odważnie konkluduje: „nie przeczę oczywistej prawdzie, iż działanie właściciela realizuje się w przestrzeni trójwymiarowej. Natomiast nie zgadzam się z tym, jakoby na gruncie obowiązującego prawa strefę przestrzenną działania właściciela można było zamknąć na kształt bryły, czyli »trójwymiarowego wycinka przestrzeni«. Dalej zwraca uwagę, „że słabości konstrukcyjne tego ujęcia podkreślają nawet jego zwolennicy”³. W dalszych rozważaniach, bez koniunkturalnej poprawności, dokonując krytyki „materializacji” nieruchomości gruntowej, formułuje dzisiaj powszechnie przyjęty pogląd, przemawiający za „ujęciem własności gruntowej jako prawa do wartości użytkowej materialnie pojmowanej rzeczy, a nie prawa do materialnej substancji rzeczy”⁴. To pozwala Profesorowi na wyrażenie nowatorskiej tezy: „W przypadku prawa własności gruntowej w rolnictwie przedmiotem tego prawa jest działalność rolnika, a jej właściwej realizacji i bezpieczeństwu procesu produkcyjnego służy konstrukcja nieruchomości gruntowej. Wyznacza ona sferę przestrzenną uprawnionych działań właściciela, ale nie przez wyodrębnienie z przestrzeni bryły geometrycznej, lecz przez oznaczenie granic wyłącznie na powierzchni ziemskiej”. Profesor podkreśla jednak, że „takie ujęcie nieruchomości gruntowej ma oparcie w obowiązującym stanie prawnym i nie budzi większych zastrzeżeń od strony gospodarki rolnej. Natomiast zastrzeżenia takie mogą uzasadniać zarówno potrzeby zabudowy nowoczesnych miast, jak i eksploatacja wnętrza ziemi”. Dziś dostrzegamy i dopuszczamy „nachodzenie na siebie” różnego rodzaju stref, zaś postulowana przez Profesora potrzeba synchronizacji wykonywania uprawnień w realizowanych w tej samej strefie przestrzennej, z wykorzystaniem środków z zakresu planowania przestrzennego, a konkretnie planowania miejscowego, jest wielce niedoskonała. Niezmiennie aktualny jest pogląd Profesora, że „planowanie przestrzenne nie działa samodzielnie na kształtowanie własności gruntowej, albowiem swoją funkcję może spełniać tylko w ścisłym powiązaniu z innymi normatywnymi podstawami gospodarki przestrzennej, a w tym z innymi rodzajami planów, w uzgodnieniu z innymi podmiotami objętymi planami oraz poprzez indywidualne rozstrzygnięcia”⁵. Stąd postulat Profesora o konieczności synchronizacji planowania przestrzen-

³ Por. *ibidem*, s. 57—59.

⁴ *Ibidem*, s. 62.

⁵ *Ibidem*, s. 133.

nego z całym porządkiem prawnym staje się koniecznym wymogiem przy założeniu, że ta synchronizacja będzie dwustronna, a to wymaga zmian, nie tylko częściowych w obowiązującym ustawodawstwie. Ta krytyczna, budząca wówczas niepokój, teza Profesora współcześnie ulega pogłębieniu.

Monografia *O prawie własności i jego współczesnych funkcjach* jest owocem badań prawnoporównawczych, które umożliwił pobyt stypendialny w Istituto di Diritto Agrario we Florencji oraz pobyty w charakterze *visiting professor* na uniwersytetach w Rzymie, Padwie, Mediolanie i Ferrarze.

Profesor przedstawił w swojej monografii syntetyczne opracowanie teorii własności nawiązującej do realiów współczesności, co — jak podkreśla wielu autorów — doprowadziło do przewartościowania wielu obiegowych pojęć w nauce prawa. Dostrzega w niej potrzebę umocnienia własności i, jak zauważa Profesor Andrzej Stelmachowski, „widząc zasadniczy błąd, jaki tkwił w socjalistycznej teorii własności (a pamiętajmy, że pisał On jeszcze w okresie PRL, gdzie takie ujęcie musiało uchodzić za »heretyckie«), wcale nie popadł w drugą skrajność, to jest w mechaniczne przejmowanie teorii przyjętych na Zachodzie”⁶. Profesor Walerian Pańko podkreślał, że w prawie właściciela tkwi niezwykle ważny element, jakim jest monopol w zakresie władztwa nad konkretną rzeczą (konkretnym mieniem), zapewniający możliwość efektywnego gospodarowania, ale widział jednocześnie wiele ograniczeń wynikających z obowiązków właściciela wobec społeczeństwa. Wyrazem jego przemyśleń jest oryginalna **koncepcja „domniemania generalnej kompetencji” (właściciela)** jako istoty prawa własności. Profesor nie ograniczył się do przyjętego poglądu, że prawo własności nie ma charakteru absolutnego, w którym ograniczenia własności były pojmowane jako czynnik zewnętrzny, zazwyczaj administracyjny, ale uważał, że „mają one charakter immanentny, jednak ich podstawa musi być udowodniona; dopóki tak się nie stanie, domniemanie przemawia na korzyść właściciela”. Wyraźnie dostrzegał proces prowadzący do „dekompozycji prawa własności, który nie dotyczy samej cywilnoprawnej konstrukcji własności. Dekompozycja prawa własności jest efektem głębokiej ewolucji nie tylko całego systemu prawa, ale i zasadniczych zmian w ustrojach gospodarczych i politycznych”. Podkreślał jednak,

⁶ *Zagadnienia prawa cywilnego, samorządowego i rolnego...*, s. 4—5.

„że nie można mówić o kryzysie uniwersalnego modelu prawa własności, a raczej o kształtowaniu się nowej formuły jedności tego prawa, która określana jest jako »jedność w wielości«⁷. Profesor zauważał, że pomiędzy własnością indywidualną prywatnego właściciela a własnością państwa powinna istnieć bogato rozbudowana sfera pośrednia własności samorządowej, grupowej różnego rodzaju.

Szczególnym zainteresowaniem Profesora była także troska o reaktywację samorządności terytorialnej. Ten wątek rozważań cenił niezwykle wysoko. Wskazują na to liczne publikacje i ekspertyzy m.in. *Problematyka terytorialnej organizacji kraju; Koncepcja zmian w podziale administracyjnym kraju; Prawne aspekty funkcjonowania i rozwoju społeczeństw lokalnych; Les réformes communales en Pologne?; Własność komunalna a funkcje samorządu terytorialnego*. Pomimo że Jego osiągnięcia w tej dziedzinie zarówno w owym czasie, jak i aktualnie są przemilczane, to bezsporne jest, że jako przewodniczący Sejmowej Komisji Samorządu Terytorialnego przyczynił się do reaktywowania samorządu terytorialnego w III Rzeczpospolitej, odgrywając kluczową rolę w chwili przełomowych dla reformy samorządowej debat. Jego koncepcje w tej materii zostały skutecznie wcielone w życie.

W stosunkowo krótkiej, dwudziestosiedmioletniej pracy naukowej Profesor Walerian Pańko opublikował 80 prac naukowych, w tym 4 monografie oraz 76 mniejszych opracowań — 6 wydanych za granicą. Był promotorem w 1 zakończonym przewodzie doktorskim oraz wypromował ok. 200 magistrantów i dyplomantów. W 1975 roku został przyjęty w poczet członków Sekcji Prawa Instytutu Nauk Prawnych i Ekonomicznych Katowickiego Oddziału PAN, w latach następnych Komitetu Redakcyjnego „Studiów Prawniczych”, Komitetu Badań Rejonów Przemysławianych PAN, Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN.

Równoległe z pracą naukową i dydaktyczną Profesor Walerian Pańko pełnił ważne i odpowiedzialne funkcje w służbie publicznej.

Profesor pochodził ze wsi (z Turzego Pola k. Jasła), więc doskonale rozumiał potrzeby środowiska rolników. Jako profesjonalista, wykładowca prawa rolnego dostrzegał słabą pozycję rolnictwa względem przemysłu, stąd Jego zaangażowanie i obrona interesów rolnictwa.

⁷ Por. W. Pańko: *O prawie własności i jego współczesnych funkcjach...*, s. 95—115.

Będąc doradcą NSZZ „Solidarność” i NSZZ „Solidarność Rolników Indywidualnych”, uczestniczył w obradach porozumienia rzeszowsko-ustrzyckiego (styczeń 1981—luty 1982). Sformułowane przez strajkujących rolników postulaty stanowiły założenia przyszłych, istotnych zmian legislacyjnych wprowadzonych w życie w marcu 1982 roku, m.in. dotyczących zmian w Kodeksie cywilnym w zakresie obrotu nieruchomościami rolnymi, ochrony gruntów rolnych i leśnych, scalania i wymiany gruntów, uwłaszczenia posiadaczy nieruchomości rolnych wchodzących w skład gospodarstw rolnych. Pod Jego patronatem założono Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Rolników „Solidarność Rolnicza”, którego był doradcą i ekspertem.

Profesor wniósł niekwestionowane zasługi jako aktywny członek, ekspert i doradca Społecznej Rady Legislacyjnej NSZZ „Solidarność” (działającej pod przewodnictwem prof. S. Grzybowskiemu, w której to przewodniczył zespołowi prawa rolnego). Był członkiem Komisji ds. Ustawodawstwa Rolnego działającej przy ministrze sprawiedliwości.

Jako wybitny specjalista brał też udział w negocjacjach okrągłego stołu w podzespołach do spraw rolnictwa oraz do spraw samorządu terytorialnego. Był autorem też *Ład przestrzenny i ekologiczny wsi i rolnictwa*, gdzie w dwóch załącznikach sformułował autorskie wnioski legislacyjne dotyczące przyszłych zmian ustawodawczych w zakresie ochrony gruntów rolnych i leśnych, rozszerzenia zasięgu terytorialnego planów gospodarowania gruntami rolnymi i leśnymi, pełniejszej ochronnej reglamentacji procesów technologicznych w procesie obrotu żywnością, modernizacji gospodarstw rolnych, ochrony dochodów rolniczych. Niektóre z tych tez posłużyły do wprowadzenia w życie postulowanych nieco później zmian legislacyjnych. Bez przygotowawczych prac koncepcyjnych, w których Profesor Walerian Pańko brał udział, ich wdrożenie nie byłoby możliwe.

Profesor Walerian Pańko miał znaczący udział w politycznym kształtowaniu podstaw III Rzeczypospolitej w okresie przełomowym. Był gorąco przywiązany do tradycji niepodległościowej wyniesionej z domu (ojciec był żołnierzem I Brygady Legionów Polskich), w 1980 roku włączył się w nurt ruchu solidarnościowego. Był pierwszym inteligentem, który przybył do Ustrzyk i Rzeszowa, wspierając chłopów swoją wiedzą, gdy przygotowywano dezyderaty, na kanwie których doszło do zawarcia porozumienia ustrzycko-rzeszowskiego.

W Sejmie jako przewodniczący Komisji Samorządu Terytorialnego zdobył autorytet zawsze konstruktywnymi wystąpieniami i energią. Koordynował w tym czasie prowadzone prace legislacyjne związane z reformą władz lokalnych. Aktywnie uczestniczył w obradach Komisji Konstytucyjnej i Komisji Ustawodawczej, a także był członkiem Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego — Koła Posłów Niezależnych. Był jednym z założycieli Fundacji Rozwoju Demokracji Lokalnej. Był też doradcą Sieci Organizacji Zakładowych „Solidarności” na Śląsku. Po okresie internowania (13.12.1981—16.01.1982) współpracował z duszpasterstwem akademickim i duszpasterstwem ludzi pracy na Śląsku. Po strajkach w 1988 roku brał udział w reaktywowaniu „Solidarności” w szkołach wyższych.

W stanie wojennym był internowany, a po zwolnieniu nie zerwał więzi ze środowiskami robotniczymi Śląska i w wyborach parlamentarnych 4 czerwca 1989 roku został wybrany posłem na sejm I kadencji z Katowic i Mysłowic z listy Komitetu Obywatelskiego „Solidarność”.

W maju 1991 roku został wybrany na stanowisko prezesa Najwyższej Izby Kontroli, co było dowodem wielkiego zaufania do Jego mądrości i autorytetu. Mierzył się z rekonstrukcją systemu kontroli państwowej w Polsce, jednym z niewralgicznych punktów całego mechanizmu publicznego i gospodarczego kraju, z którego słabości wszyscy zdawali sobie sprawę.

W toku swej działalności akademickiej został w 1979 roku odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi, w 1990 roku otrzymał Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, w 2009 roku, pośmiertnie, Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski, zaś w 2015 roku Honorową Odznakę za zasługi dla Samorządu Terytorialnego.

Bez wątpienia Profesor Walerian Pańko na trwałe zapisał się w polskiej nauce prawa i polityce. Znane są Jego zasługi w dziedzinie działalności naukowej oraz społecznej i politycznej. Profesor Walerian Pańko był wybitnym przedstawicielem prawa rolnego, cywilnego oraz samorządowego. Jego dorobek naukowy nadal stanowi inspirację dla badań naukowych i jest kontynuowany w środowisku prawniczym.

Słowa wstępu przedstawiają życiorys i dorobek naukowy Waleriana Pańki jako profesora prawa, kierownika Katedry Prawa Rolnego i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, parlamentarzysty i działacza solidarnościowego. Człowieka mądrego

i prawego. Mistrza, którego miałam szczęście w życiu spotkać i pod którego opieką swoją przygodę z nauką rozpocząć.

Niniejszy tekst stanowi rozszerzoną wersję artykułu *Główne nurty badawcze w dorobku naukowym Profesora Waleriana Pańki* opublikowanego w „Kontroli Państwowej” 2016, nr 2.

Katowice, luty 2016

Teresa Kurowska

Wykaz skrótów

- AUMCS — „Annales Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej”
- AUW — „Acta Universitatis Wratislaviensis”
- CP-H — „Czasopismo Prawno-Historyczne”
- EDC — „Etudes de Droit Contemporain”. Travaux et Recherches de l'Institut de Droit Comparé de l'Université de Paris
- EH — „Economie et Humanisme”
- GdP — „Gazette du Palais”
- GP — „Gospodarka Planowa”
- HLR — „Harvard Law Review”
- ICLQ — „The International and Comparative Law Quarterly”
- IEC — *International Encyclopedia of Comparative Law*
- LQR — „The Law Quarterly Review”
- MLR — „Michigan Law Review”
- NP — „Nowe Prawo”
- OSNCP — „Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Izby Cywilnej oraz Izby Pracy i Ubezpieczeń Społecznych”
- OSPİKA — „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych”
- PFZ — Państwowy Fundusz Ziemi
- PhPA — „Philosophy and Public Affairs”
- PiP — „Państwo i Prawo”
- PNUS — Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego
- PPG — „Problemy Prawne Górnictwa”
- PPiA — „Przegląd Prawa i Administracji”
- PUG — „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego”

- QF — Quaderni Fiorentini per la storia del pensiero giuridico moderno
 RDA — „Rivista di Diritto Agrario”
 RDC — „Rivista di Diritto Civile”
 RDC_m — „Rivista di Diritto Commerciale”
 RDR — „Revue de Droit Rural”
 RD Sirey — „Recueil Dalloz Sirey”
 RDS (ZSR) — „Revue de Droit Suisse” (Zeitschrift für Schweizerisches Recht)
 RIDC — „Revue Internationale de Droit Comparé”
 RPEIS — „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”
 RTDC — „Revue Trimestrielle de Droit Civil”
 RTDP — „Rivista Trimestrale di Diritto Pubblico”
 RTDPC — „Rivista Trimestrale di Diritto e Procedura Civile”
 SC — „Sudia Cywilistyczne”
 SD — „Sozialistische Demokratie”
 SDA — *Scritti di Diritto Agrario*. Milano 1963.
 Zbiór prac G. Bolla
 SF — „Studia Filozoficzne”
 SGP — „Sovetskoe Gosudarstvo i Pravo”
 SP — „Studia Prawnicze”
 SPPC — „Studi Parlamentari e di Politica Costituzionale”
 SSJ-RC — „Société suisse des juristes. Rapports et communications”
 YL — „Yugoslav Law”
 VE — „Voprosy Ekonomiki”
 VMU — „Vestnik Moskovskogo Universiteta”
 ZNUJ — „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”

Słowo wstępne

Własności poświęcono już tysiące książek, ale należy sądzić, że także w przyszłości problematyka ta będzie budziła powszechne zainteresowanie. Nie jest to tylko zainteresowanie nauki. Spory o własność, jej rodowód, kierunki ewolucji, o jej funkcje, to w istocie płaszczyzna sporów ideologicznych i walki politycznej. Jednocześnie od wieków własność jest instytucją obecną w praktyce codziennego bytowania każdego człowieka. Tak jak w praktyce, tak i w nauce problematyka własności obejmuje szeroki zakres spraw, łącząc się bezpośrednio z ustrojem politycznym i gospodarczym. W naukach prawnych własność, czy raczej prawo własności, przekracza granice prawa cywilnego, będąc jednym z centralnych tematów teorii prawa i prawie wszystkich dyscyplin prawniczych.

Nawet pobieżna obserwacja światowej literatury prawniczej wskazuje na przyływ zainteresowania własnością. Zjawisko to jest zauważalne także w literaturze ekonomicznej, filozoficznej, socjologicznej. W przedstawionej pracy postaram się wskazać na główne przesłanki wzmożonego zainteresowania własnością. W każdym razie w Polsce istnieje dzisiaj wiele powodów, by o własności dyskutować szerzej. Potrzeba taka wynika z reform gospodarczych i politycznych wzmacniających m. in. prawne gwarancje samodzielności przedsiębiorstw państwowych, gwarancje stabilności prywatnego rzemiosła i wreszcie trwałości indywidualnego gospodarstwa rolnego. Nie znamy

jeszcze ostatecznego kształtu, a tym bardziej wyników reform, ale zapewne mogą one zależeć także od kierunku naukowych dyskusji nad własnością.

Nie wydaje się, by warto było poszukiwać uniwersalnej filozofii prawa własności. Podjęta problematyka nie daje też chyba szans na odkrywcze wyniki. Zadaniem pracy jest przede wszystkim ewidencja ważniejszych problemów dostrzeganych nie tylko przez naukę, ale i przez nas wszystkich, a dotyczących ewolucji prawa własności i ewolucji funkcji tego prawa we współczesnym świecie.

Z szerokiego zakresu prawnej problematyki własności w pracy tej znalazły się kwestie najbardziej sporne i to nie tylko dla nauki prawa. Ze zrozumiałych względów na pierwszy plan wysuwa się kwestia kryzysu uniwersalnego modelu prawa własności, a więc modelu zamkniętego w kodeksach cywilnych; kwestia własności prywatnej i jej uspołecznienia i wreszcie kwestia relacji pomiędzy własnością a władzą polityczną (państwem). I chociaż praca zawiera więcej wątków, to jednak we wszystkich jej rozdziałach przewijają się wskazane główne problemy sporne. Nie wszystkie też wątki są w jednakowym stopniu pogłębione. Praca ma raczej charakter raportu z prowadzonych badań, gdzie wiele jeszcze hipotez roboczych i otwartych problemów. W pierwotnej wersji przedstawiana praca była zbiorem esejów, zawierającym pierwsze refleksje ze studiów badawczych prowadzonych na uniwersytecie we Florencji. Także i w obecnym kształcie praca nie jest ani dogmatyczną monografią poświęconą podstawowym problemom prawa własności w Polsce, ani też nie ma charakteru analizy komparatystycznej. Staralem się po prostu na tle polskich doświadczeń konfrontować rodzime i obce poglądy nauki prawa na własność. Z reguły więc nie chodzi tu o konfrontację konstrukcji obowiązującego prawa, ale o konfrontację naukowych poglądów i ideowych przekonań odnoszących się do istoty i funkcji prawa własności we współczesności.

Na ostateczny kształt pracy wpłynął m. in. charakter źródeł stanowiących podstawę rozważań. Są to w przeważającej części źródła obcojęzyczne. Ich ograniczona dostępność w zbiorach krajowych nakazuje rozszerzenie zaplecza dokumentacyjnego pracy. Stąd też rezygnacja z formy eseju była koniecznością; luźna refleksja musiała być wsparta szerszym zapleczem informacyjnym.

Wybór źródeł doktrynalnych, bo te przeważają w pracy zdecydowanie, był podyktowany celem pracy. W powołanej literaturze rzadko spotkamy podstawowe opracowania podręcznikowe i systemowe z zakresu cywilistyki, a częściej nowsze monografie, studia i artykuły poddające rewizji dotychczasowe, tradycyjne ujęcia prawa własności. Usprawiedliwiona jest też przewaga źródeł zachodnioeuropejskich. Literatura prawnicza krajów socjalistycznych poświęcona własności jest stosunkowo dobrze znana polskiemu czytelnikowi i została wykorzystana zarówno w nowych koncepcjach doktrynalnych, jak i w rozwiązaniach legislacyjnych. Dodajmy, iż w ZSRR mimo aktualnego ożywienia dyskusji nad własnością osobistą (kwestia działek przyzagrodowych) szczyt zainteresowania własnością państwową i kołchozową minął. Ponadto szczególna sytuacja Polski oraz jej rozwiązań ustrojowych i prawnych zmusza do obserwowania tych doktryn prawnych, które żywo interesują się problematyką prywatnej własności, poszukując w tym zakresie nowych rozwiązań. Do nich należą od lat m. in. doktryna włoska oraz francuska. W pracy często odwołuję się też do nauki szwajcarskiej, która w ostatnich latach uczestniczy w niezwykle bogatej dyskusji o własności w związku z przygotowaniem do zmiany konstytucji federalnej.

Za pomoc w udostępnieniu źródeł dziękuję Profesorowi Paolo Grossi z Florencji, a za cenne uwagi recenzyjne Profesorowi Alfredowi Kleinowi. Dziękuję także za życzliwe rady Profesorowi Maksymilianowi Pazdanowi i Profesorowi Andrzejowi Stelmachowskiemu.

Sur le droit de propriété et ses fonctions contemporaines

Resumé

Il y a plusieurs causes d'accroissement de l'intérêt à la propriété dans le monde contemporain, plusieurs essais d'une nouvelle interprétation du droit de propriété et de sa réforme (chap. I; Problèmes d'introduction). L'étude présentée entreprend la problématique juridique de la propriété et notamment de la propriété individuelle à la pensée juridique contemporaine. D'où la mise à profit plus large de la doctrine juridique ouest-européenne bien que le point de repère soient les rapports de propriété en Pologne.

Le problème de „la distinction” de la propriété de l'ensemble des rapports économiques constitue la sphère d'intérêt de plusieurs sciences sociales facilitant la compréhension de l'essence, du champ d'application et de la structure du droit de propriété (chap. II; La propriété comme la catégorie économique et le droit de propriété).

Parmi les conceptions différentes de l'interprétation du droit de propriété (droit subjectif, situation juridique, relation juridique), la conception de la présomption de la compétence générale semble la plus utile. La signification essentielle a aussi la controverse relative à la notion d'une „chose”, aux limitations de la propriété et aux devoirs du propriétaire (chap. III; Controverse relative à l'essence et à la structure du droit de propriété).

Il est vrai qu'en principe nous trouvons „la construction de sortie” du droit de propriété dans les codes civils, mais ce droit est un élément intégral de tout le système de droit formant la teneur du droit de propriété et créant les conditions de son exécution (chap. IV; Lieu de la propriété dans le système du droit).

La désagrégation du modèle universel du droit de propriété est un fait: la propriété se différencie par égards objectifs, subjectifs et on observe aussi la divisibilité de la teneur du droit de propriété. Est-ce l'expression de la crise du droit de propriété ou de la formation d'une nouvelle formule de l'unité de ce droit: „unité en multiplicité” (chap. V; De la décomposition du droit de propriété)?

Dans le processus d'isolement (d'individualisation) de l'homme, le droit de propriété joue un rôle essentiel étant même traité comme une garantie de la liberté de l'individu et de l'autonomie de la personne morale (chap. VI; Le droit de propriété et la liberté et l'autonomie). Dans une étendue limitée, le droit de propriété joue bien ce rôle aussi actuellement.

Le rôle du droit de propriété des moyens de production particuliers est soumis aux changements au cours du processus de développement

historique (chap. VII; Le droit de propriété et le processus de production). Dans ce domaine, la signification particulière est jouée par la propriété des moyens de production et sa relation au travail et au capital et par la fonction du droit de propriété à l'organisation du processus de production (problème de l'entreprise, de l'exploitation agricole).

La relation du droit de propriété au pouvoir politique est un problème toujours revenant (chap. VIII; L'Etat en face du droit de propriété). L'attitude de l'Etat vis à vis la propriété est parfois différente (Etat-arbitre, Etat intervenant, programmant, Etat-proprétaire) ce qu'on observe dans l'histoire et dans le monde contemporain. Pourtant faut-il critiquement apprécier aussi bien la conception de l'inséparabilité des fonctions souveraines et propriétaires de l'Etat que l'opposition du droit de propriété à l'Etat.

La socialisation de la propriété est un processus continu qui prend des formes différentes dans toutes les formations politiques (chap. IX; Modèles de la socialisation de la propriété). La socialisation de la propriété ne peut être identifiées avec la nationalisation mais l'efficacité de la socialisation de la propriété dépend de la socialisation de l'Etat-même donc de sa démocratisation.

L'évolution du droit de propriété, c'est aussi l'évolution de la fonction de ce droit (chap. X; Fonctions contemporaines du droit de propriété. Remarques finales). On observe, entre autres, l'affaiblissement des fonctions de fortune et de la sécurité (prévoyance) et l'accroissement du rôle des fonctions de production. La valeur fondamentale du droit de propriété semble pourtant toujours résider dans le sens de sûreté du propriétaire étant la source de l'intérêt et de la force motrice de la propriété.

Walerian Pańko

On ownership and its contemporary functions

S u m m a r y

A variety of reasons has added to the increased interest in property in the contemporary world; attempts at the legal approach to the property, and its reforms have been noticed (chap. 1 Introductory problems). The present work raises some legal problems involving ownership, in particular the individual ownership in the contemporary legal interpretation. Hence, the book treats extensively of the west-european legal doctrine, though the reference point are the property relations prevailing in Poland.

With regard to the legal terminology of the common law system, in the present summary the term „property” signifies the patrimonial rights complex (a patrimony) belonging to a respective person. On the other hand the term „ownership” is closer to the continental law (civil law system) signifying the fullest right that is possible over things (in the sens given in art. 140 Polish C. C.).

The problem how to „separate” ownership from the economic intercourse in general constitutes the sphere of interest of the science of social relations, facilitating to conceive the matter, contents and structure of ownership (chap. 2, Property as an economical category and ownership).

From among many different approaches to ownership (subjective right, legal situation, legal relations) the conception of the presumed general competence seems to be the most adequate. Disputes over the notion of „things”, over the limitations of ownership and the owner's duties are also substantial (chap. 3, Disputes over the essence and structure of ownership).

„Construction of departure” for ownership is included as a rule in to the civil code, still this law makes up an integral element of the system of law as a whole, forming up a marrow of ownership, and providing conditions to make it operative (chap. 4, Position of ownership in the system of law).

The fact remains that the universal model of ownership is decomposing; ownership undergoes differentiation with regard to the subject and object of ownership; moreover, the fragmentation of the ownership contents is noticeable. Is it a reflection of the ownership crisis, or a new formula for the uniformity of this law, „uniformity in multiplicity”? (chap. 5, Decomposition of ownership).

In the processe of human individualization the property rights play an important part, being treated even as a warrant for freedom of an individual, and for the legal person's autonomy (chap. 6, Property rights toward freedom and autonomy). To some extent this role is fulfilled by the property rights at the present time.

The role of property involving particular elements of the production process has undergone a transformation in the progress of history (chap. 7, Property rights and the production process). In this respect the ownership of means of production, its relation to the work and capital, as well as the function of property in the production process organization is of particular importance (the problem of an enterprise, a farm).

The recurrent problem is the relation between property and political authorities (chap. 8, State toward property). The attitude of a state toward property may be different (a state as an arbiter, a state-intervener, programmer, a state-owner), what was shown by the history and by the present time. Still a conception of unseparability of state functions, those of an authority, and of an owner, as well as an oppo-

sition of property to a state ought to be submitted to a critical evaluation.

Socialization of property is a process permanently running along different tracks in every political and economical system (chap. 9, Ways of the property socialization). Property socialization should not be identified with nationalization, but the effectiveness of socialization is conditioned by the socialization of a state itself, i.e. by its democratization.

The evolution of ownership implies also an evolution of its functions (chap. 10, Contemporary functions of ownership. Concluding remarks). One may observe, among other things, reduction of the ownership functions, if treated as „wealth”, and its productive functions intensification. Still a fundamental advantage of ownership seems to be **an owner's feeling of security, its attractiveness, and stimulating power.**

Spis treści

Profesor Walerian Pańko (<i>Teresa Kurowska</i>)	VII
Publikacje prac prof. dr. hab. Waleriana Pańki (<i>Teresa Kurowska</i>)	XVII
Wykaz skrótów	7
Słowo wstępne	9
Zagadnienia wprowadzające	13
Własność jako kategoria ekonomiczna a prawo własności	33
Spór o istotę i strukturę prawa własności	54
Miejsce własności w systemie prawa	79
O dekompozycji prawa własności.	97
Prawo własności a wolność i autonomia	117
Prawo własności a proces produkcji	139
Państwo wobec prawa własności	158
Drogi uspołecznienia własności	177
Współczesne funkcje prawa własności. Uwagi końcowe	198
Resumé	214
Summary	215
Walerian Pańko — <i>Ląd przestrzenny i ekologiczny wsi i rolnictwa</i> (<i>tezy</i>)	XXV
Komentarz (<i>Teresa Kurowska</i>).	XXXVII

Redaktor: Magdalena Białek
Projektant okładki: Aleksandra Gaździcka
Redaktor techniczny: Barbara Arenhövel
Łamanie: Edward Wilk

Copyright © 2016 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-876-7
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-877-4
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 17,25. Ark. wyd. 19,0.
Papier Munken Pure 100 g, vol. 1.13 Cena 20 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: „TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

WALERIAN PAŃKO

O PRAWIE WŁASNOŚCI

Więcej o książce

CENA 20 ZŁ | ISSN 0208-6336
(+ VAT) | ISBN 978-83-8012-877-4

